

მანანა სანაძე

შესავალი მსოფლიო ისტორიაში

II წიგნი

მეორე გამოცემა

სახელმძღვანელოს შექმნაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს საქართველოს უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული სკოლის ისტორიის დეპარტამენტის პროფესორებმა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ისტორიის დეპარტამენტის ყოფილი ხელმძღვანელისა და საქართველოს უნივერსიტეტის ყოფილი პრორექტორის სამეცნიერო დარგში, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის პროფესორ თამაზ ბერაძის ღვაწლი.

ცალკეული მონაკვეთების დამუშავებაში მონაწილეობდნენ ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ლალი ფირცხალავა, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი თეა ქარჩავა, ანთროპოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი თინათინ ღუდუშაური. მნიშვნელოვანი სამუშაო შეასრულა ისტორიის დეპარტამენტის პროფესორმა თამარ ქორიძემ.

დაიბეჭდა საქართველოში.

საავტორო უფლებები დაცულია.

მანანა სანაძე © საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2015

რედაქტორები:

ცირა ჩიკვაიძე
კონსტანტინე თოფურია
ლალი ფირცხალავა

ISBN 978-99940-50-19-2

საქართველო, თბილისი, 0175,
მ. კოსტავას 77ა.
ელ. ფოსტა: ug@ug.edu.ge

სარჩევი

წიგნი II — ისტორია

ნაკვეთი I — მსოფლიო ანტიკურ ხანაში	
I თავი. მსოფლიო ადრეანტიკურ ხანაში	4
§ 1. კაცობრიობა პრეისტორიულ ხანაში	7
§ 2. ისტორიის ადრეანტიკური პერიოდი	20
II თავი. მსოფლიო გვიან ანტიკურ ხანაში — გლობალური იმპერიების ეპოქა	54
III თავი. გლობალური იმპერიების ეპოქა — რომის იმპერია და დანარჩენი სამყარო	78
ნაკვეთი II — შუა საუკუნეები	
IV თავი. ხალხთა დიდი გადასახლება და მსოფლიოში ძალთა ახალი გადანაწილება (ადრე შუა საუკუნეები — ნატურალური თვითკმარი ეკონომიკის ხანა)	108
§ 1. ხალხთა დიდი გადასახლება და მსოფლიოში ძალთა ახალი გადანაწილება	111
§ 2. ადრე შუა საუკუნეები — ნატურალურ-თვითკმარი ეკონომიკის ხანა	128
V თავი. განვითარებული შუა საუკუნეები — მსოფლიო X-XIII საუკუნეებში	134
VI თავი. გვიანი შუა საუკუნეები	176
(დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები — მსოფლიოს გამთლიანების დასაწყისი)	
§ 1. გვიანი შუა საუკუნეები	179
§ 2. დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები — მსოფლიოს გამთლიანების დასაწყისი	197
ნაკვეთი III. მსოფლიო შუა საუკუნეებისა და ახალი ისტორიის გასაყარზე	
VII თავი. ისტორიის ახალი პერიოდის დასაწყისი	214
§ 1. ფეოდალიზმის დაშლა და კოლონიური იმპერიების ჩამოყალიბება	217
§ 2. რეფორმაცია ევროპაში და ისტორიის ახალი პერიოდის დასაწყისი	229
ნაკვეთი IV. მსოფლიო ახალი ისტორიის პერიოდში	
VIII თავი. პირველი ბურჟუაზიული რევოლუციები და ევროპული ომები	238
§ 1. თანამედროვე ინდუსტრიის გარიჟრაჟი	241
§ 2. ევროპა XVI-XVIII საუკუნეებში	247
§ 3. „დასავლეთი“ და „აღმოსავლეთი“ ინდოეთი	277
§ 4. საფრანგეთის დიდი რევოლუცია	281
IX თავი. მსოფლიო 1815-1870 წლებში	294
§ 1. ეპოქის მოკლე დახასიათება	297
§ 2. ევროპა და ამერიკა 1815-1870 წლებში	311
ნაკვეთი V. მსოფლიო უახლესი ისტორიის პერიოდში	
X თავი. მსოფლიო XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში	344
§ 1. ეკონომიკის განვითარების ძირითადი მახასიათებლები	347
§ 2. მსოფლიო I მსოფლიო ომის წინ	354
XI თავი. პირველი მსოფლიო ომი	362
§ 1. I მსოფლიო ომი	365
§ 2. კაცობრიობა I მსოფლიო ომის შემდეგ (1919-1932)	375
XII თავი. მეორე მსოფლიო ომი და მისი შედეგები	404
§ 1. მეორე მსოფლიო ომის წანამდღერები, მსვლელობა და შედეგები	407
§ 2. მსოფლიო ეკონომიკის აღდგენა. ომის შემდგომი ეკონომიკის დაგეგმარება	417
§ 3. კომუნისტური სამყაროს გაფართოება, იმპერიების დაშლის, ანუ დეკოლონიზაციის პროცესის დასაწყისი	420
ნაკვეთი VI. მსოფლიო თანამედროვე პერიოდში	
XIII თავი. კაცობრიობა II მსოფლიო ომის შემდეგ	430
§ 1. „ცივი ომი“, სოციალისტური ბანაკისა და საბჭოთა კავშირის დაშლა	433
§ 2. მსოფლიო 1990-2010 წლებში, მსოფლიო პროცესები და ტენდენციები	438
დანართები	
რუკა — რომი ქრ.შ-მდე 500-ქრ.შ-დან 150	470
რუკა — რომის იმპერია 395 წელს	471
რუკა — ქრისტიანობის გავრცელება	472
რუკა — I მსოფლიო ომი	473
რუკა — გერმანია ვერსალის შემდეგ	474
რუკა — II მსოფლიო ომი, ევროპა, 1943-1945	475
რუკა — ოთხ საუკუნეაგვი ზონად გაყოფილი გერმანია, 1947	476
რუკა — ოთხ საუკუნეაგვი ზონად გაყოფილი ბერლინი	477

თაზი I

1,8-1,7 მლნ. წ.

აფრიკის გარეთ მსოფლიოში უძველესი ადამიანი დმანისში (თბილისიდან 85 კმ.) აღმოჩნდა. დმანისელი ადამიანი HOMO Erectus-ის ჯგუფს განეკუთვნება. დმანისი პირველი ევროპელის სამშობლოა.

2 მლნ. წ.

ბვ.წ. 2600

ძველინდური ქალაქის ჰარაპას - უძველესი ინდური ცივილიზაციის ერთ-ერთი ცენტრის - ნანგრევები.

ბვ.წ.
2700

ძვ.წ. 1274

კადეშის ბრძოლა ეგვიპტისა და ქეთების იმპერიებს შორის. ეგვიპტის ჯარს ხელმძღვანელობდა რამზეს II, ხოლო ქეთების ჯარს — მუვათალი II. ეს იყო ყველაზე დიდი ეტლების ბრძოლა, რომელშიც დაახლოებით, 5,000-6,000 ეტლი მონაწილეობდა.

ძვ.წ. 1100

შანის დინასტიის (ჩინეთი) ბრინჯაოს მსხვერპშესაწირი - დღეისათვის მსოფლიოში ანტიკური პერიოდიდან შემორჩენილი ყველაზე მასიური ბრინჯაოს საგანი: იწონის 832.84 კგ-ს, სიმაღლე - 133 სმ., სიგანე - 110 სმ.

ძვ.წ.
1300

1200

მოგეთხოვებათ შემდეგი ცნებების, ტერმინების, სახელების და თარიღების ცოდნა

პალეოლითი	იერიქონი	ამენხოტეპ IV/	დაახლ. ძვ. წ. XXX ს. - ფარაონმა
მეზოლითი	მემფისი	ეხნატონი	მენესმა გააერთიანა ზემო და ქვემო
ნეოლითი	ურუქი	ნეფერტიტი	ეგვიპტე
ენეოლითი	ური	რამსეს II	ძვ. წ. 722 -ძვ. წ.705- ასურეთის
მატრიარქატი	ლაგაში	გილგამეში	ძლიერების მწვერვალი სარგონ II-ის
პატრიარქატი	აქადი	სარგონი	მმართველობის დროს
ნეოლითური	ბაბილონი	ნაბუქოდონოსორ II	ძვ.წ. 2950 - უძველესი ჩინური
რევოლუცია	ასურეთი	კროსოსი	სახელმწიფოს ჩამოყალიბება
მტკვარ-არაქსის	ქეთები/ხეთები	საული	ძვ. წ. XVI — ძვ. წ. XI სს. - მიკენური
კულტურა	ფრიგიულ-	დავითი	ცივილიზაციის ხანა
სახმელეთო/დიდ	მუშქური სამეფო	სოლომონი	ძვ. წ. VIII — ძვ. წ. V სს. - ძველი
მდინარეთა	ლიდია		ბერძნული კოლონიზაცია
ცივილიზაცია	ქანაანი		
მესაქონლურ-	ისრაელი		
მომთაბარული	იუდეა		
ცივილიზაცია	იერუსალიმი		
საზღვაო/სავაჭრო	ურარტუ		
ცივილიზაცია	ტუმზა		
პოლისი	დიაოხი		
ხეოფსის პირამიდა	კრეტა		
რა	კნოსოსი		
ოსირისი	მიკენე		
სეთი	ტროა		
შუმერები	ფინიკია		
ზიკურათი	კართაგენი		
კასტა			
ელინები			
დიდი ბერძნული			
კოლონიზაცია			
კიმირიელები			
სკვითები			

მასალის კითხვისას მოახდინეთ ფოკუსირება შემდეგ საკვანძო საკითხებზე:

1. რომელმა ტექნოლოგიური ძვრებმა გამოიწვიეს ქვის ხანის ბრინჯაოს ხანით და ბრინჯაოს ხანის - რკინის ხანით ჩანაცვლება და რას ნიშნავს *ნეოლითური რევოლუცია* ?
2. სახელმწიფოებრივი და ეკონომიკური ცხოვრების კუთხით რა ცვლილებები მოხდა კაცობრიობის ისტორიის ადრეანტიკურ ხანაში პრეისტორიული ხანასთან შედარებით და რამ გამოიწვია ეს?
3. ძველი ისტორიის რომელი მოვლენები შეიძლება განვიხილოთ ძველ აღმოსავლეთზე დასავლეთის ცივილიზაციის უპირატესობის დასადასტურებლად?
4. რა განსხვავებაა ერთი მხრივ -სკვითებისა და კიმირიელების და მეორე მხრივ - ეგვიპტე- შუამდინარეთსა და კრეტა-მიკენის ეკონომიკურ-პოლიტიკურ მოდელებს შორის?
5. რა მსგავსება და განსხვავება იყო ერთი მხრივ - ჩინურ-ინდურ და მეორე მხრივ - ძველ ბერძნულ და ძველი აღმოსავლეთის საზოგადოებებს შორის?
6. ქრონოლოგიურად დაასახელეთ ვის, რომელ ქვეყნებს ჰქონდათ პოლიტიკური უპირატესობა ძველ აღმოსავლეთში?

წიგნი II — ისტორია

ნაკვეთი I — მსოფლიო ანტიკურ ხანაში მსოფლიო ადრეანტიკურ ხანაში

§ 1. კაცობრიობა პრეისტორიულ ხანაში

ქვის ხანა. საქართველოში, დმანისის შუა საუკუნეების ნაქალაქარის გათხრებისას არქეოლოგებს ეჭვი გაუჩნდათ, რომ ძალიან დიდი ხნის წინ ამ მიდამოებში უძველესი ადამიანი ცხოვრობდა. მართლაც, XX სის ბოლოს წარმოებულმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა უძველესი ადამიანის ქვის იარაღები აღმოაჩინა. მას შემდეგ ძველი ადამიანის ნაკვალევს ძებნას დმანისის მიდამოებში გეგმაზომიერი ხასიათი მიეცა, რასაც ახალი და მნიშვნელოვანი აღმოჩენები მოჰყვა. არქეოლოგებმა ჯერ უძველესი ადამიანის ქვედა ყბა იპოვეს, შემდეგ მისი ტერფის ძვალი. განსაკუთრებით სენსაციური XX საუკუნის მიწურულს, უძველესი ადამიანის ორი თავის ქალას აღმოჩენა იყო. ამჟამად უკვე ხუთი თავის ქალაა გამოვლენილი.

დღეისათვის ითვლება, რომ უძველესი ადამიანი აფრიკის კონტინენტზე დაახლოებით 4 მილიონი წლის წინათ გაჩნდა. მიჩნეულია, აგრეთვე, რომ ის ევრაზიაში ბევრად უფრო გვიან განსახლდა. აქამდე ევროპაში უძველესი ადამიანის ყველაზე ადრეული ნაშთები 800 ათასი წლით თარიღდებოდა. ამიტომ ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა დიდი ინტერესი და განცვიფრება გამოიწვია დმანისელი ადამიანის აღმოჩენამ, რომელიც, როგორც მეცნიერებმა დაადგინეს, მილიონ 700-800 ათასი წლის წინათ ცხოვრობდა. ამით ხომ ევრაზიაში ადამიანის განსახლება, სულ ცოტა, ორჯერ დაძველდა.

ყოველივე ამის გამო ევრაზიის უძველესი *დმანისელი ადამიანის* და მისი ნამოსახლარის მიკვლევა ბოლო წლების მსოფლიო მნიშვნელობის არქეოლოგიურ აღმოჩენად მიიჩნევა.

დმანისელი ადამიანი დღეისათვის ევრაზიის კონტინენტზე აღმოჩენილი უძველესი ადამიანია. ფიქრობენ, რომ ევრაზიაში თავდაპირველად სწორედ დმანისელი ადამიანი განსახლდა. კვლევაში პალეოანთროპოლოგებიც ჩაერთვნენ. დმანი-

თავი
I

სარჩევი:

§ 1. კაცობრიობა პრეისტორიულ ხანაში	7
§ 2. ისტორიის ადრეანტიკური პერიოდი	20

დმანისელი ადამიანი. ქართველმა არქეოლოგებმა 1999 წლის ზაფხულში ძველი ადამიანის ორი თავის ქალა აღმოაჩინეს. რომელსაც შემდგომში პირობითად „მზია და ზეზვა“ უწოდეს. ახლა უკვე ხუთი თავის ქალაა გამოვლენილი.

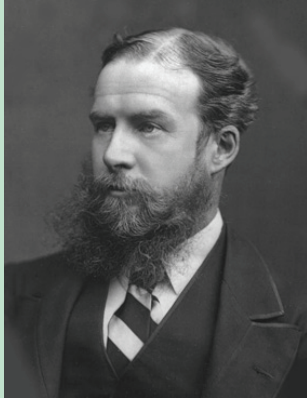
დმანისის არქეოლოგიური გათხრები, 2007

მზია და ზეზვა
(რეკონსტრუქცია)

Homo Erectus ჰომო ერექტუსი. ლათინური სიტყვაა და გამართულ ადამიანს ნიშნავს.

Homo Sapiens Sapiens — ლათინური სიტყვაა და გონიერ-გონიერ ადამიანს ნიშნავს. ასე უწოდებენ მეცნიერები თანამედროვე ადამიანის სახეობას.

ჯონ ლუბოკი
1834 -1913

ქვის ხანის პალეოლითად და ნეოლითად დაყოფა 1865 წელს ინგლისელმა არქეოლოგმა და ბიოლოგმა ჯ. ლუბოკმა დაამკვიდრა.

ლითოს — ბერძნულად ქვას,
პალეოს — ძველ,
მეზოს — შუას,
ნეოს — ახალს ნიშნავს.

პალეოლითის ეტაპები. ქვედა პალეოლითის ყველაზე ადრეულ საფეხურად ოლდუვაის კულტურა მიჩნეული. ეს სახელი მას ცენტრალური აფრიკის მდ. ოლდუვაის ხეობის მიხედვით ეწოდა, სადაც ქვედა პალეოლითელი ადამიანის ყველაზე ადრეული სადგომი აღმოჩნდა.

პალეოლითის დანარჩენი ეტაპები არქეოლოგებმა პირველად საფრანგეთში გათხარეს. აღმოჩენის ადგილების მიხედვით ამ პალეოლითურ კულტურებს: შელი, აშელი, მუსტიე, ორინიაკი, სოლუტრე და მაღლენი ეწოდებათ.

სელი ადამიანის ნაშთის შესწავლის შედეგად, გაირკვა, რომ ის ჰომინიდების, ანუ ადამიანისებრთა ოჯახის **Homo Erectus**-ის სახეობას შეესაბამება.

დმანისელი **Homo Erectus**-ი **Homo Sapiens Sapiens**-ის, ანუ *თანამედროვე გონიერი ადამიანის* შორეული წინაპარია. დმანისელი ადამიანების კვების რაციონი, შეიძლება ითქვას, უნივერსალური იყო: ბოლქვების, კენკრის, თხილის, მწერების, თევზების, მოლუსკების, ნანადირევი ხორცისა და ლემის ჩათვლითაც კი. უშუალოდ ბუნებისაგან ნაბომებ, თუ მცირე სახეცვლილებით შექმნილ იარაღს ადამიანის ხელთან შედარებით უფრო სრულყოფილი ხელსაწყო ფუნქცია ეკისრებოდა და ძირითადად, საჭრელად თუ სამტვრევად გამოიყენებოდა.

მომდევნო ათასწლეულებში ძალზე ნელი ტემპით მიმდინარე ბიოლოგიურ ევოლუციას, რომელიც ადამიანისებრთა მოდგმამ **Homo Erectus**-იდან **Homo Sapiens Sapiens**-ამდე განვლო, ასევე ნელი, მაგრამ განუხრელი სოციალური და ტექნოლოგიური განვითარება სდევდა თან: აქამდე სამტვრევად გამოყენებული ქვები გალესეს და ბოლოები წაუმახვილეს; გრძელი ჯოხები გათალეს, დაამუშავეს და შუბი მიიღეს.

ქვის ხანა ყველაზე ხანგრძლივი ხანაა კაცობრიობის ისტორიაში. ამაში ადვილად დავრწმუნდებით, თუ ვიტყვით, რომ მისი დასასრული ძვ. წ. VI ათასწლეულით თარიღდება. დროის ასეთ ხანგრძლივ პერიოდში ადამიანთა საზოგადოება თავის ირგვლივ სამყაროს შესახებ, თუმცა ძალზე ნელა, მაგრამ მაინც სულ უფრო და უფრო მეტ ცოდნას აგროვებდა და გარე სამყაროსთან უკეთ მოსარგებად საკუთარ უნარ-ჩვევებს მუდმივად ავითარებდა. ყოველივე ეს, უპირველეს ყოვლისა, ქვის იარაღის დამზადების ტექნიკისა და ხარისხის გაუმჯობესებაში აისახებოდა. თუ ქვის ხანის ადრეულ საფეხურზე ქვის იარაღი იმდენად უხეშად იყო დამუშავებული, რომ მისი გარჩევა ბუნებრივი ქვისაგან ხშირად მხოლოდ არქეოლოგის გამოცდილ თვალს შეუძლია, ქვის ხანის ბოლო პერიოდის საბრძოლო თუ შრომით იარაღს თავისი დახვეწილობით განცვიფრებაში მოჰყავს მნახველი. ამიტომაც, რომ არქეოლოგები ქვის ხანას ძირითადად ქვის დამუშავების ტექნიკის მიხედვით სამ დიდ ქვეპერიოდად: ძველი ქვის ხანად ანუ **პალეოლითად**, შუა ქვის ხანად — *მეზოლითად* და ახალ ქვის ხანად — *ნეოლითად* ყოფენ.

პალეოლითი, ანუ ძველი ქვის ხანა, თავის მხრივ ქვედა, შუა და ზედა, იგივე გვიან პალეოლითად იყოფა, რომელთაგან თითოეული ადამიანის განვითარების კიდევ რამდენიმე ეტაპს მოიცავს ამ ეტაპებს სახელები იმ ადგილების მიხედვით შეარქვეს, სადაც ისინი პირველად აღმოჩნდა. დმანისელი ადამიანი ქვედა პალეოლითის ყველაზე ადრეულ საფეხურზე ცხოვრობდა. ქვედა პალეოლითის ადამიანი თავისი იერით და ცხოვრების წესით მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა *თანამედროვე გონიერი ადამიანისაგან*. ის პირველყოფილ ჯოგად ცხოვრობდა. აგროვებდა მცენარეთა ნაყოფს და ძირხვენების ძირებს, ნადირობდა, ზოგჯერ თევზაობდა კიდევ. მეურნეობის სახეობის მიხედვით, რომელსაც ის მისდევდა, იმ ხანის ადამიანს ველურ, ან პირველყოფილ მონადირესა და შემგროვებელსაც უწოდებენ.

თანდათანობით ადამიანებმა ცეცხლის შენახვა და ხელოვნური გზით მიღება ისწავლეს. ცეცხლის დამორჩილება

იმდენად დიდი და შთამბეჭდავი მოვლენა იყო კაცობრიობის ისტორიაში, რომ ეს ფაქტი მრავალი ხალხის თქმულებებსა და ლეგენდებში აისახა. ამ მითებს შორის ყველაზე ცნობილი პრომეთეს შესახებ ძველბერძნული თქმულებაა.

120-100 ათასი წლის წინათ ჰომო საპიენსი, ანუ *თანამედროვე გონიერი ადამიანის უშუალო წინაპარი გონიერი ადამიანი* გაჩნდა.

იმ ხანის ადამიანები შრომისა და ბრძოლის იარაღების შესაქმნელად უპირატესობას ისეთ განსაკუთრებით მტკიცე მასალას: კაჟის ქვასა და **ობსიდიანს** ანიჭებდნენ. შემდგომ მათ ძვალი და რქა დაემატა. ამგვარმა ტექნოლოგიურმა ევოლუციამ მხოლოდ ბოლო 50000 წლის წინ აკრიფა ტემპი.

მართლაც, დაახლოებით 40 ათასი წლის წინათ **კრომანიონელი**, ანუ *თანამედროვე გონიერი ადამიანი* გაჩნდა. მას მეცნიერები ჰომო საპიენს საპიენსადაც მოიხსენიებენ. თავისი იერით და გონებრივი შესაძლებლობით კრომანიონელი ჩვენგან არაფრით განსხვავდებოდა. კრომანიონელი თანდათან მთელ დედამიწაზე განსახლდა. ბიოლოგებმა თანამედროვე ადამიანის გენების შესწავლით, დაადგინეს, რომ თავდაპირველი ჰომო საპიენს-საპიენსის პოპულაცია სულ რამდენიმე წყვილს მოიცავდა და თანამედროვე კაცობრიობა მათი შთამომავლობაა.

ზედა პალეოლითი 40-35 ათასი წლის წინათ დაიწყო. მისი დადგომა დაემთხვა დედამიწაზე ერთ-ერთ ძლიერ გამყინვარებას, როდესაც მუდმივი თოვლის და ყინულის საფარი ზღვის დონიდან ყველაზე დაბალ ნიშნულამდე დაეშვა. ადამიანებმაც გამოქვაბულებს მიაშურეს, საიდანაც ხშირად ძლიერი მტაცებელი ცხოველების გამოძევება ბრძოლით უხდებოდათ. გამყინვარების გადატანა ადამიანებს, ბუნებრივია, ცეცხლის დაუფლებამ გაუადვილა.

ზედა პალეოლითის ადამიანებმა ტექნოლოგიური და ასევე, სოციალური განვითარების შედეგებით მაღალ საფეხურს მიაღწიეს. იქმნება სხვადასხვა ტიპის მახვილი თუ ბლაგვი ქვის იარაღი — დანა, ხერხი და სხვ; ნიჟარები, ძვალი და რქა თევზის საჭერად, კაუჭისა და **ოროლების** გასაკეთებლად იხმარება.

ზედა პალეოლითის ადამიანი საკვების ძიებაში, ძირითადად, მომთაბარე ცხოვრებას ეწეოდა, თუმცა, როგორც წესი, მიგრაცია შედარებით მცირე გეოგრაფიული არეალის შიგნით ხდებოდა და გარკვეული დროის შემდეგ ის სარიტუალო ადგილს (მაგ. წმინდა ტყეს ან გამოქვაბულს) კვლავაც უბრუნდებოდა. სხვადასხვა ტომს შორის კავშირი, სავარაუდოდ, იშვიათი იყო, მაგრამ არა იმდენად, რომ დამკვიდრებული წეს-ჩვეულებების და სიახლეების გავრცელებისათვის შეეშალა ხელი. ნათესაობისა და ქორწინების საერთო წესები დამკვიდრდა, ბევრგან სისხლის აღრევაც აიკრძალა.

ზედა პალეოლითის *ადამიანი* უკვე გვაროვნულ თემად ცხოვრობდა. რადგანაც ქვის ხანაში გვარი მატრიარქალური იყო, გარკვეული ასაკის მიღწევის შემდეგ კაცები მიდიოდნენ და სხვა ტომის ქალებთან მკვიდრდებოდნენ.

ამ ხანის ადამიანს უკვე პრიმიტიული რწმენა-წარმოდგენები, ანუ უმარტივესი რელიგია ჰქონდა. მათ მეცნიერები, როგორც ვიცით, ანიმიზმს, ტოტემიზმს, ფეტიშიზმს, მაგიას უწოდებენ.

ობსიდიანი - ვულკანური ქანი - მუქი ფერის მინა.

კრომანიონელი ადამიანი Homo Sapiens Sapiens-ს მისი პირველი აღმოჩენის ადგილის, კრომანიონის (საფრანგეთში) მიხედვით ეწოდა.

კრომანიონელი ადამიანი
(რეკონსტრუქცია).

ოროლი — შუბის მაგვარი ხელით საძებრებელი ან სატყორცნი იარაღი.

რელიგიური რწმენებისა და იმქვეყნიურ ცხოვრებაზე წარმოდგენების ჩამოყალიბების შედეგად, ზედა პალეოლითელმა ადამიანმა უკვე თავისი მიცვალებულების გარკვეული წესით დამარხვაც დაიწყო. თუმცა მეცნიერების ნაწილი ფიქრობს, რომ მიცვალებულებს ადამიანი ზედა პალეოლითის ხანამდეც მარხავდა.

იმავედროულად ხელოვნებაც ჩაისახა, რაც თავდაპირველად რელიგიური საჭიროებებით იყო განპირობებული. მართლაც, უძველესი რელიგიური რიტუალები სხეულის რიტმული, თანმიმდევრული მოძრაობებით და ერთგვარი გახმოვანებით — „მუსიკალური თანხლებით“ სრულდებოდა, რამაც თანდათან საფუძველი ცეკვას და სიმღერას ჩაუყარა.

ზედა პალეოლითიდან მოდის მხატვრობაც. იმჟამინდელი ადამიანი პირველ რიგში ცხოველებს და ნადირობის სცენებს ხატავდა. ეს არცაა გასაკვირი, ნადირობა ხომ მისთვის საკვების მოპოვების ერთადერთი თუ არა, უმთავრესი წყარო იყო. ზედა პალეოლითელი ადამიანის მხატვრობის შესანიშნავი ნიმუშები შემოგვინახა პირინეის მთებისა და საჰარის უდაბნოს გამოქვაბულებმა. მათ შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა **ალტამირას** (ესპანეთში) და **ლასკოს** (საფრანგეთში) გამოქვაბულების ფერწერა. კლდის მხატვრობა შემქმნელთა ყოველდღიური საქმიანობისა და რელიგიური რიტუალების სხვადასხვა დეტალს გვაცნობს. ნახატებში ყველაზე გავრცელებული თემა ნადირობაა; ესთეტიკური სიამოვნების მონიჭებაზე მეტად ნადირობის სცენის გამოხატვას მაგიური დატვირთვა ჰქონდა და ფრიად პრაგმატულ მიზანს ემსახურებოდა: რომელიმე განსაკუთრებულად წარმატებული ნადირობის აღბეჭდვით მაგიური ზემოქმედება, რათა მომავალ ნადირობაშიც მსგავსი წარმატებისათვის მიეღწიათ.

პალეოლითის ველური მონადირეები სიკვდილსიცოცხლის მიჯნაზე ცხოვრობდნენ. ნადირობის წარმატებაზე დამოკიდებული ცხოვრება დალხინებისა და შიმშილობის მთელ პერიოდებს მოიცავდა. უიღბლობის ჟამს უძლიერესთა გარდა ყველა იღუპებოდა, ხანგრძლივი შიმშილობის შემთხვევაში კი ტომი ან ადგილსამყოფელს იცვლიდა, ან სულაც ამოწყდებოდა.

მართლაც, როგორც წინარეისტორიული, ისე დღევანდელი ადამიანის გამორჩეული თვისება მისი მობილურობაა. პირველყოფილ ადამიანს საკვებისა თუ უკეთესი პირობების

ალტამირას გამოქვაბულის მხატვრობა. ესპანეთი.
XVI-IX ათასი წელი ჩვ. წ. აღ-მდე.

საფრანგეთში, ლასკოს გამოქვაბულში 2000 ფიგურა
17 000 – 18 000 წლის წინაა დახატული.

ძიებისას უდიდესი მანძილების დაფარვაში თვითრეგულირებადი მეტაბოლიზმი (მაგ. ოფლის გამოყოფის უნარი) დაეხმარა.

დედამიწის სხვადასხვა რეგიონში მძიმე კლიმატური პირობების მიუხედავად, ზედა პალეოლითის ადამიანებმა მისი უდიდესი ნაწილი აითვისეს. მართლაც, პალეოლითის ეპოქის დასასრულისათვის, 10-12 ათასი წლის წინ, არქტიკიდან სამხრეთ აფრიკამდე და ავსტრალიიდან — ტიერა დელ ფუეგომდე არსებული ხმელეთი, თუმცა მეჩხრად, მაგრამ მაინც დასახლებულია. მოსახლეობის სიმჭიდროვე — არსებობის საშუალების, ანუ მისი ფლორისა და ფაუნის პროპორციული იყო. ამიტომაც ტროპიკული და სუბტროპიკული ზონები მოსახლეობის ბევრად უფრო მეტი სიმჭიდროვით გამოირჩეოდა. თუმცა, თანამედროვე სტანდარტებთან შედარებით, ეს რაოდენობაც დიდად ვერ ჩაითვლება. დღევანდელი მონაცემების მიხედვით, პალეოლითის დასასრულს ჰომო საპიენს-საპიენსის სახეობა მეცნიერთა ერთი ნაწილის აზრით, 20 მილიონის, ზოგის აზრით, — კი 10 მილიონის ფარგლებში მერყეობდა.

მეზოლითი. დაახლ. 10 თუ 12 ათასი წლის წინ, უკანასკნელ კონტინენტურ მყინვართა ლღობამ უმნიშვნელოვანესი გეოგრაფიული და კლიმატური ცვლილებები გამოიწვია — განსაკუთრებით, ჩრდილოეთ ნახევარსფეროში და ამ მოვლენებმა გადაწყვეტი როლიც შეასრულა კაცობრიობის ისტორიაში. ჰავის დატენიანებას ბევრი იმ მუშაობის გადაშენება მოჰყვა, რომლებიც გვიანი პალეოლითის დროის მონადირეთათვის საკვების მთავარ წყაროს წარმოადგენდა. გრძელბეწვა მამონტიცა და ბალნიანი მარტორქაც გაწყდა, ხოლო ცხენირმები ჩრდილოეთისაკენ, თავიანთი დღევანდელი საცხოვრისისაკენ დაიძრნენ. ჩრდილოეთი აფრიკა და ცენტრალური აზია კი მნიშვნელოვნად გაუდაბნოვდა, იქაური მაცხოვრებლებიც იძულებულნი გახდნენ, ადგილი შეეცვალათ და ცხოვრების ახალ წესსაც შეჰგუებოდნენ — და ეს მაშინ, როცა ალპების ჩრდილოეთით დაბურული ტყეები გაჩნდა, ხოლო აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში მთები და გორაკები მწვანით შეიმოსა.

ყინულის უკანდახევიდან 4-5 ათასწლეულის განმავლობაში, ასევე იჩინა თავი მნიშვნელოვანმა ტექნოლოგიურმა ცვლილებებმა — განსაკუთრებით, მახლობელ და შუა აღმოსავლეთში. ქვის იარაღები (ისევე როგორც ხელოვნებისა თუ საკულტო ნაკეთობები) უფრო და უფრო დახვეწილი გახდა. ქვის თლამ და დამუშავებამ ადრინდელი, მტვრევისა და წამახვილების მეთოდები შეცვალა.

უმველესი ადამიანის ისტორიაში მეზოლითი, უპირველეს ყოვლისა, მშვილდისრის გამოგონებითაა ცნობილი, რასაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. ადამიანი საბოლოოდ გაბატონდა ცხოველთა სამყაროზე: ახლა მას შეეძლო შორი მანძილიდან განეგმირა თავისი მსხვერპლი.

ნეოლითი. დაახლოებით ძვ. წ. VIII-VII ათასწლეულებში მეზოლითის ეპოქა ნეოლითმა — ახალი ქვის ხანამ შეცვალა. ნეოლითი კაცობრიობის ისტორიაში ძირეული გარდატეხის ეპოქაა. ამ პერიოდს *ნეოლითურ რევოლუციასაც* უწოდებენ. ადამიანი შემგროვებელი და მიმთვისებელი არსებიდან მწარმოებელ არსებად გადაიქცა. ნეოლითის ხანაში ჩაეყარა

მეტაბოლიზმი — ორგანიზმში ნივთიერებათა ცვლა.

ტიერა დელ ფუეგო — ცეცხლოვანი მიწა, სამხრეთ ამერიკის კონტინენტის უკიდურესი სამხრეთით მდებარე არქიპელაგი.